

Dragan Babić

SVOĐENJE NA BIT

(Srđan V. Tešin: *Priče s Marsa, Arhipelag, Beograd, 2015*)

Promenljivost književnosti, njeno adaptiranje na nove tendencije, forme i pristupe, kao i njenu fluidnost, nije uvek lako primetiti, naročito u okvirima jednog jezika i jedne nacionalne produkcije. Tek se kontinuiranim proučavanjem određenih književnih vrsta i pojedinaца koji u njima stvaraju uviđa kako pojedini autori menjaju svoj lični izraz i, konsekventno, sliku cele književnosti. Takvih u našoj savremenoj prozi nema mnogo, a još je manje onih čiji opus očigledno evoluirao iz dela u delo. U slučaju Srđana V. Tešina, taj je razvoj najprisutniji na formalnom planu, a zbirka *Priče s Marsa* jeste njegov novi korak.

Iako se naslućivalo, 2006. godine se možda nije moglo sa sigurnošću znati da će roman *Kuvarove kletve i druge gadosti* predstavljati ono što je godinu dana ranije anticipirano romanom *Kroz pustinju i prašinu*, a to je jasna prekretnica u radu ovog autora. Ova ne previše obimna, ali vrlo eksplicitna i detaljna priča o nekoliko generacija iste porodice i sugrađana na kraju skoro svakog poglavlja ostavlja čitaocu nemir nad pročitanim užasima, ali i željnima novih događaja. Iako se uviđa zanimljiva paralela između Mokrina, mesta radnje, i najpoznatijih svetskih bojišta koje protagonist, ratni fotograf, poznaje, i zaključuje se da pisac najstrašnije zločinačke, pervertirane i devijantne radnje smešta u neposredno okruženje protagoniste: njegov grad i porodicu. Zlo je, dakle, tu, u akterima, umesto u nekoj udaljenoj zemlji kanibala i ubica, i upravo to saznanje izaziva najsnažniji potres. Nakon ovog romana, Tešin je određene odnose, situacije i skice junaka preneo u kraću formu u zbirci priča *Ispod crte* iz 2010. Ipak, razlike postoje, te su junaci sada malobrojniji i nisu više locirani usred stvarnog toponima, već naseljavaju imaginarno gradsko naselje Mars čije ime već nagoveštava prirodu njegovih stanovnika. Jedanaest priča ove zbirke reflektuju nasleđe tog zlokobnog imena, dok se zasebni delovi slagalice sklapaju u jednu širu sliku kojom pisac sveobuhvatnije predočava izazove života na Marsu. Ove priče, međutim, ne uključuju onoliko eksplicitnih scena kao roman *Kuvarove kletve i druge gadosti* pošto je u njima element zaprepaščivanja pretvoren u suptilniji osećaj jeze. On se rađa sa spoznajom koliko zapravo stanovnika naselja ima neljudsku svest i ekspanzionalno raste sa svakom novom pričom. Roman izaziva celovitije i brže osećanje sveta dela, dok je potraga za ovim osećanjem u zbirci kratkih priča moguća samo uz veću aktivnost čitaoca i udubljanje u tekst. Zbirkom *Priče s Marsa*, Tešin je zadržao sličan tematski okvir i isto okruženje, ali i nastavio da sažima svoj izraz, tražeći još aktivniju reakciju publike, od koje ove fleš fikcije zahtevaju saradnju, potpunu pažnju i uključivanje.

Dvadeset i tri ovde sabrane proze, u smislu trećeg koraka redukovanja, ne insistiraju na tome da čitalac poznaje dva prethodno objavljena Tešinova naslova, ali razumevanje pročitanoг postaje potpunije ukoliko je to slučaj. Gledano na taj način, *Priče s Marsa* se u odnosu

na *Kuvarove kletve i druge gadosti* i *Ispod crte* mogu posmatrati kao, na primer, pojedine priče Ernesta Hemingveja ili Džejmsa Džojlsa iz zbirki *U naše vreme* i *Dablinci* u odnosu na njihove romane *Zbogom oružje* i *Uliks* – u pitanju je isto ili vrlo blisko okruženje, pogled na svet, narativni pristup i sličnost između protagonista, pa se čak i motivi ponavljaju, ali u svedenijem obimu. Razloga za ovo je mnogo – preferiranje kraće u odnosu na dužu formu, propagiranje kratke priče koja je skrajnuta u našoj književnosti, pronalaženje jasnijeg glasa na ograničenom prostoru, istraživanje mogućnosti i granica fleš fikcije, itd. – i oni su striktno lične i stvaralačke prirode, ali se jedan od njih identifikuje kao nesumnjiv: poredeći ovo delo sa prethodna dva, može se pretpostaviti autorov stav da se njegove teme i namere efektivnije predstavljaju u kratkoj prozi nego romanesknom delu. Stoga je u *Pričama s Marsa* od presudne važnosti da se obrati pažnju ne samo na sadržaj, već i na formu.

Ove priče su, naime, izvedene u maniru fleš fikcije, jednog od derivata tradicionalne kratke priče koji nastaje kada se iz prostorno već ograničenog proznog teksta dodatno odbaci određen materijal, a sama priča svede samo na ono što je apsolutno neophodno. Taj oblik nije nov niti se javlja samo u savremenoj produkciji, ali izgleda kao da najviše odgovara baš njoj i da je simptomatičan za današnju brzinu života, slobodno vreme i čitalačke mogućnosti. Iako se obično definiše obimom između nekoliko desetina/stotina i jedne hiljade reči, fleš fikcija nije potpuno uhvatljiv, egzaktna i do kraja utvrđen oblik. Primenjujući poetiku sažimanja i ograničenu formu, autori ovakvih kratkih proza redukuju svoj izraz, te više nema nepregledne količine teksta – sve se svodi na sekvence brzih rezova. Otud nastaje izazov: kako na omeđenom prostoru reći sve i dočarati spisateljske namere? Rešenje koje se nameće kao najočiglednije – ispričati samo ono što je bitno za priču – nije lako postići u praksi, posebno zato što je neophodno i zaintrigirati publiku da samostalno dopuni priču i pristupi individualnoj nadogradnji na osnovu ličnog iskustva. Zato je poželjno pronaći teme koje su istovremeno opšte i jedinstvene, dovoljno poznate da ih čitaoci prepoznaju, a opet i upečatljive da dok kasnije razmišljaju o njima dođu do boljeg uvida u namere autora.

Teme za koje se Tešin ovde odlučuje su svima poznate – ne zato što su banalne ili pojednostavljene, već zato što su, nažalost, njihove manifestacije rasprostranjene u svakom kutku zemlje. Ljudsko zlo i njegova neprestana, gotovo bodrijarovska obnova, toliko su penetrirali svaki segment društva i stvarnosti da skoro nije moguće pročitati dnevne novine i ne pronaći zločine o kojima *Priče s Marsa* govore. Nekim čitaocima će psihički teror, nasilje nad ženama i decom, premlaćivanja, diskriminacija pojedinih društvenih grupa, silovanja, mučenja, ubistva, komadanje tela, kanibalizam i drugi zločini delovati previše brutalno i groteskno da bi ih shvatili ozbiljno ili pojмили da se ovakve stvari zaista dešavaju oko nas. Uz to, još neverovatnija će biti činjenica da se sve navedene pojave odigravaju na jednom usko ograničenom prostoru, i stoga se mogu zapitati zašto autor o njima piše. Njegov odabrani okvir istraživanja tako na prvo čitanje odaje utisak namerne groteske čiji je jedini cilj da zabezекne i uzdrma. No, naknadno se nedvosmisleno zapaža da postoje sistem i metod u ludilu koje Tešin opisuje i da sve te silne scene najvećih grozota imaju svoje mesto u zbirci. Mada ne znamo gde je Mars, njegovi zločini potiču iz naše stvarnosti, a ljudi koji ih izvršavaju su u tolikoj meri obični da bi mogli biti bukvalno svuda oko nas. Međutim, i pored toga, ti zločini se mahom ne vide ili se ignorišu, što ne znači da se oni

neće desiti kad-tad. Koncentrišući ih sve u naselje simbolički obremenjenog imena, pisac ih ne izoluje od ostatka društva, već pokazuje kako Mars može biti svako naselje i svaki grad, bilo gde u njegovoj državi, ili nekoj drugoj. U pitanju više nije apstraktni pojam, daleka planeta, već svako mesto koje je jednako ratoborno kao i rimski bog čije ime nosi. Uz to, junaci često nemaju imena, te tako i oni, zajedno sa prostorom, prerastaju u nešto veće: predstave svakog čoveka i grada, više tipske nego individualne forme. Ovo je posebno tragično s obzirom na užas koji priče predočavaju i kojim najčešće završavaju. Imajući na umu ovakav pristup, lakše je razumeti nagomilanost nesrećnih i anonimnih životnih sudbina, kako u zasebnim pričama, tako i u zbirci kao celini.

Ali, nije Tešin jedini koji piše o ovim temama niti je jedini koji se odlučuje da skrene pažnju na problem mnogobrojnim prikazivanjima negativnih strana naše stvarnosti prelomljenih kroz vizuru jedne zajednice. U kom smislu se onda zbirka *Priče s Marsa* razlikuje od drugih dela sličnih polazišta? Prvenstveno spram forme: svaka priča sadrži nekoliko numerisanih fragmenata koji zajedno pristupaju istraživanju problema (uzgred, ovakva organizacija teksta najavljena je pričama „Prvi ispod crte“, „Ima li života na Marsu?“, „Psi od slame“ i „Miki je voleo ružne žene“ iz zbirke *Ispod crte*). Forma takođe iziskuje određenu hronologiju: otkrivanje situacije, razlozi nemogućnosti njenog razrešenja, i brzo stizanje do finalnog preokreta koji se često predstavlja u *punchline* maniru, potpuno neočekivan i različit od svega do tada pročitano. Nakon uvodne i najobimnije priče „Where Is Grandma, Where Do You Think She Hides?“ (ona je takođe deo tematske antologije *Starost* koju je Tešin 2012. godine priredio sa Davidom Albaharijem, te antologije evropske priče *Best European Fiction 2016*) u kojoj protagonist ubija svoju babu radi finansijske koristi, intenzitet nasilja raste toliko da zločini na Marsu postaju uobičajeni. Ono što ih čini posebnim jeste činjenica da su ispričani u tek nekoliko rečenica, a ovaj postupak uslovljen formom dovodi do toga da autor nema na raspolaganju mogućnost da čitaoc polako priprema za šok, već to radi najdirektnije moguće, bez suvišnih reči, opštih mesta i nepotrebnih opisa. Ispostavlja se da forma čini predstave ovde obrađenih tema različitima od obilja sličnih, a time se postiže potpun spoj forme i sadržine.

Još jedna novina *Priča s Marsa* jeste promena perspektive koja je prisutna u nekim pričama i usled koje one postaju možda i najuspelije celine ove zbirke. Ovde se prvenstveno misli na priče „13“, „Ja sam mrtva žena“, „Kao otac i sin“, „Mula“ i „Put“ koje iznenađuju čitaoc neočekivanim rezultatima. Možda i najuspelija priča čitave zbirke jeste upravo „Put“ koja se razvija u paradigmu onoga što Tešin pokušava da predstavi u zbirci. Njena radnja je, opet, potpuno poznata i, nažalost, toliko učestala da više i ne šokira društvo oguglalo na takav scenario: mladu konobaricu zavodi tajanstveni stranac obećanjem boljeg života i u kombiju je odvodi prema granici, samo da bi je, još tokom puta, i on i njegov prijatelj seksualno iskoristili, pre no što je ostave daleko od kuće kojoj se vraća slomljenog tela i duha. Kada bi bila ispričana iz trećeg lica, ovoj priči bi falio lični dodir bez kojeg bi bila nepotpuna. Da se autor pak odlučio za prvo, kao u priči slične tematike, „Ja sam mrtva žena“, ona bi možda bila previše subjektivna i ne bi na pravi način uspela da prikaže i osećanja devojke i misli njenih napadača. Stoga je pripovedački pristup i odabir drugog lica pripovedanja – retkog u savremenoj prozi – ono što skreće pažnju na ovaj događaj i čini ga upečatljivijim, užasnijim i posebnijim. Štaviše, određeni delovi priče deluju vrlo upozor-

ravajuće, posebno zato što, napisani u futuru, zaista deluju kao predviđanje nečije mračne budućnosti.¹ Uz ovaj primer, nekoliko drugih priča uključuje efektivnu promenu fokalizatora, pripovedanje iz više uglova i dopunjavanje već opisanih scena novim saznanjima. Sve to ih čini dinamičnijima, te one kvalitetom odskoču od ostalih.

O tome šta je kratka priča danas, Tešin je pisao u priči „Zašto pišem kratke priče“, poslednjoj u zbirci *Ispod crte*, autopoetičkom manifestu koji ističe da je ona „nešto poput zmijskog svlaka, koža koju je priča odbacila i šmugnula nazad u carstvo kojim vlada ono što se ne može izreći ili ono o čemu bi trebalo ćutati“. Njegova nova zbirka, međutim, unapređuje i ovaj segment, te je njen završni deo, „Poetika“, u stvari esejističko-istraživački tekst „Kako napisati kratku priču o tome kako napisati kratku priču?“ u kojem se odgovara na pitanja o formi, obliku i obimu kratke priče, njenim ključnim osobinama i principima redukcije. Pozivajući se na autore poput Ernesta Hemingveja, H. E. Bejtsa i Vilijama Karlosa Vilijamsa, te svoje lično iskustvo, Tešin ističe i razliku između teorijskih termina krucijalnih za fleš fikciju. Time ta prozna forma, pored svojih praktične strane, dobija i teorijsku osnovu koja će se sigurno služiti za njena dalja istraživanja.

Na kraju, opet se može postaviti pitanje razloga tolike količine detalja koje bi prosečan čitalac mogao opisati kao užasne ili mučne. Da, u prvi mah se čini da autor opisuje najmračnije delove ljudske psihe samo da bi se ili istakao među ostalim prozaistima od kojih većina našu svakodnevicu dočarava vrlo bazično ili, sa druge strane, da iskaže svoju opsesiju ovim teškim temama. Ali, novim čitanjem se dolazi do drugog, potpuno drugačijeg zaključka: ne piše Srđan V. Tešin o ubistvima, kasapljenjima, kanibalizmu i silovanjima da bi pokazao svoju opsesiju ovim temama, već da bi naterao čitaoca da shvate da su ti incidenti deo i naše stvarnosti. A to je misao od koje se beži i to su događaji za koje se pretvaramo da ne postoje, sve dok se ne dese upravo nama. Ove priče kao da su istrgnute iz crnih hronika – nekoliko njih i finišira izveštajima sličnim novinskim – i pretvorene u prozu koja je odraz našeg trenutka. Usled toga, zbirka *Priče s Marsa* raste u snažno društveno angažovanu književnost čiji se cilj prepoznaje i van granica same knjige. To je takođe i jedan od razloga zašto se ovo delo ističe u prošlogodišnjoj produkciji kratke proze koja, premda ne sadržajna kao ona iz 2014, ipak poseduje vredne naslove.

---

¹ „Promrmljaće, jedva ćeš ga čuti, da će se cena tvoje slobode nalaziti između tvojih butina. [...] Uživaićeš, mislićeš da ste sami na svetu. Nakon svršetka, sići će sa tebe, pomilovaće te po obrazu i preći na prednje sedište. U vožnji će znalacki zameniti mesto sa dugajlijom. [...] Dugajlija će u hipu preskočiti naslon sedišta. Ti ćeš u mraku tražiti delove odeće. Pokušaćeš da obučeš gaćice, a dugajlija će te uhvatiti za ruku. Nećeš stići ništa da kažeš, a on će te već okrenuti potrbuške i leći će na tebe. Otimaćeš se, ali će on otpozadi ući u tebe svom silinom. Briznućeš u glasan plač. [...] Boleće te. Izgubićeš na trenutak svest. [...] Staće u neko doba ukraj puta. U noći bez mesečine nećeš ni pokušavati da spoznaš gde se nalaziš. [...] I puzićeš i puzićeš i puzićeš, sve dok ne svane i ne naletiš na točak očevo bicikla, bačenog u jarak ispred tvoje kuće.“